

הטבח ביאסי ב-30-29 ביוני 1941: אירוע מוקדם של רצח עם

ביהודים

ראדו פלוריאן

המאורע שהתרחש ב-30-29 ביוני 1941, טבח יאסי (יאש), נתפס מלכתחילה באופן שגוי. רק לעתים נדירות, אם בכלל, עלה לדיון, וחשיבותו והשלכותיו נותרו עלומות עד עצם היום הזה. מעט המחקרים שהוקדשו לאירוע הזה לא הצליחו לשבור את חומת השתיקה היחסית שאפפה אותו ואת הטיפול הבלתי הולם בו. טבח יאסי, אף שהיה בו ממד של ניבוי העתיד, זכה בשעתו ואף לאחר מכן להתעלמות מוחלטת, אף-על-פי שהיה בבחינת אות ראשון ל"מוות ידוע מראש" שהיה עתיד להכות במיליוני יהודי אירופה. ככל הידוע לנו, היחיד שחשף אותו ברבים היה מטטיאס קארפ, שכתב בספרו *הספר השחור* (Matatias Carp, *cartea neagra* II, Bucharest 1996): "[הטבח] נותר, לא רק בעבור רומניה של אנטונוסקו והלגיון, אלא גם בעבור כל אירופה הפשיסטית או בעלת הנטיות הפשיסטיות, בבחינת אות מבשר למעשי הטבח העתידיים להשמיד שישה מיליוני יהודים בשלוש השנים הבאות" (ההדגשה במקור). אילו נודעו ברבים העובדות סביב הפשע הקולקטיבי שבוצע ביאסי ופורסמו בזמן – מה שהיה בהחלט בגדר האפשר – ובשילוב עם מידע נוסף מן הסוג הזה, הייתה בכך משום תרומה לפעולות מגננה מצד האוכלוסייה היהודית וכן מצד לוחמי מחתרת ממתנגדי היטלר בארצות אחרות שמאוחר יותר נחשפו למדיניות ההשמדה שלו.

המחקר הזה נכתב במידה רבה כתגובה לעובדה שהתפקיד שמילא טבח יאסי, כפרולוג מבשר רע לרצח העם שבוצע ביהודי אירופה, נשכח על-פי-רוב או לא נלקח בחשבון; כמו כן, זאת מחווה לזכר אלפי בני האדם שנרצחו משום שנולדו יהודים, ביניהם האב והאח של כותב המאמר הזה.

המאמר הזה מבקש, בין השאר, לבחון שוב את הפשע שבוצע ביאסי ביוני 1941 ולמקמו בהקשר של קורות התקופה, מתוך רצון להסב שוב את תשומת הלב לעובדה שהטבח היה התקפה פשיסטית מתוכננת מראש, וכן להצביע על המעורבות המוחלטת של משטרו של הגנרל (ולאחר מכן מרשל) יון אנטונוסקו בהוצאתה מן הכוח אל הפועל. על אחת כמה וכמה הדבר חשוב כיום, עת מסתמנת מגמה רביזיוניסטית המבקשת להפריך את עובדת התרחשותו של רצח העם הזה ולהכחיש את הפשעים שביצע אנטונוסקו בניסיון לטהר את שמו. מעניין לציין כי כיום יש המנסים להחיות את העילה הכוזבת לטבח יאסי, הגורסת כי היהודים היו סוכנים סובייטיים. היסטוריונים רומנים רבים מתייחסים לטיעון הזה ומשווים לו אמינות, אף שאין בו כל ממש. באמצעות הטיעון המגמתי הזה הם אף מנסים לטהר את שמו

של המשטר הפשיסטי מסיבות לאומניות ופטריוטיות לכאורה; במילים אחרות, הם מבקשים "לגמול לו" על מלחמת ההשמדה שהוכרזה על המדינה הסובייטית.

הרגע ההיסטורי שבו התרחש טבח יאסי הוא המפתח לעובדה שזכה לתשומת לב כה מועטה. יתרה מזאת, הוא אף מסביר את עיקר חשיבותו. לטבח יאסי, שהתרחש לאחר פרעות דורוהוי בקיץ 1940 ולאחר פוגרום בוקרשט בינואר 1941, היו ממדים חסרי תקדים בתולדות החברה הרומנית והאזור כולו, הן מבחינת הכוחות שארגנו ועוררו אותו – המשטרה והצבא, קבוצות פשיסטיות ואזרחים מוסתים מרומניה ומגרמניה גם יחד – והן מבחינת מספר הקרבנות שגבה. זו הסיבה לכך שבניגוד לקארפ, המתייחס אליו כאילו היה פוגרום, אנו חשים כי היה זה טבח, לא פחות ולא יותר, ובדרך קבע מסווגים אותו ככזה. אף-על-פי-כן, השפעתו המידית נותרה מוגבלת בגלל שילוב של גורמים אחדים: ראשית, בשל הצנזורה שהטיל משטר אנטונוסקו, וכן בשל חששם של רבים מן הניצולים להשמיע את קולם, בידעם היטב כי דבריהם יתקבלו באי-אמון. רבים לא רצו להאמין בפרטים שהתגלו להם ונטו להתייחס בחוסר אמון לסיפורים ששמעו.

שנית, פרט ליוצאי דופן מעטים, דעת הקהל הרומנית – במובן של דעת הקהל הדמוקרטית – לא הגיבה נגד הפשעים וקווי המדיניות הגזעניים, ולו באמצעים העקיפים שעמדו לרשותה במסגרת שלטונו הרודני של אנטונוסקו. בל נשכח כי האנטישמיות הייתה באותה עת בבחינת הלך רוח, דרך חשיבה שהייתה שגורה בחוגים הרווחים ביותר, ואפילו בחברות דמוקרטיות. רק לאחר מלחמת העולם השנייה גונתה האנטישמיות, זאת בעיקר נוכח השמדת העם שביצעו הנאצים.

כל הרכיבים הללו מסבירים את המחסור במידע ממקור ראשון בנוגע לטבח ביאסי, ממדיו ואכזריותו, אף כי איסוף מידע מעין זה היה יכול להיות מבצע פשוט למדי. התייחסות לטבח מצויה בדוח הצירות האמריקנית בבוקרשט מ-19 באוגוסט 1941. הטקסט הזה אינו מכיל כל מידע מדויק על מה שהתרחש ביאסי ואף אינו כולל תיאורים שהיו עשויים לעורר תהודה; הוא בוחן בפירוט אך ורק את התגובות בחוגי הפוליטיקה הרומנית.

עם תום המלחמה, כשנחשפו זוועות מחנות ההשמדה הנאצים ותעשיית רצח העם, נתפס הטבח ביאסי כמעין אפיזודה מקדימה, ובהשוואה לראשונים – כמבצע מאולתר בלבד. היה זה בלתי נמנע כי סיוט הרצח הקולקטיבי שהתרחש בעיר המצויה על הגבול המזרחי של רומניה, יחוויר בהשוואה למעשי הזוועה האיומים שהתרחשו מאוחר יותר, ולפיכך ייתפס כאפיזודה גרידא בין אפיזודות כה רבות אחרות.

ואולם, ביאסי, ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה נגד ברית המועצות, התרחש מעשה ההשמדה הראשון של יהודים, וככל הנראה לא נבע הדבר מנסיבות ומתקריות מקומיות גרידא. יש לקשר בין הטבח ביאסי לבין נאומו של היטלר במרס 1941, שבו אמר כי המלחמה נגד ברית המועצות תהיה גם מלחמה להשמדת היהודים. אמירתו של היטלר מיום 31 במרס

1941 (בעת ההכנות למבצע "ברברוסה") לגנרל אלפרד יודל, ראש המטה הכללי של הוורמאכט, מוכרת היטב: הוא הבהיר כי המלחמה הממשמשת ובאה תהיה עימות בין שתי השקפות עולם, וכי תהיה זו הזדמנות "לחסל" את האינטליגנציה הבולשוויקית והיהודית.

בהתייחסו לאמירה זו קבע ההיסטוריון האמריקני כריסטופר בראונינג, כי הכוונה היא להשמדת היהודים שחיו בשטחים שביקשו הנאצים לכבוש, שכן בשפתם של הנאצים התייחסות לאינטליגנציה ולבירוקרטים הבולשוויקים, כוונתה ליהודים. אחד היועצים המשפטיים של הצבא הגרמני הדגיש כי היהודים הם קומוניסטים מחושלים. לפני המלחמה נגד ברית המועצות צוין לא אחת בדיונים באס-אס כי אחת ממטרות האיינזצגרופן תהיה לחסל את היהודים ואת הקומוניסטים.

על-פי תכניות הנאצים, יישלחו האיינזצגרופן אל אזורי פעולה באופן מוסדר, הודות להסכם שנחתם בין האס-אס ובין הוורמאכט. גדודים אלו, שאומנו במיוחד למעשי טבח, היו אמורים לגבות לא רק את כוחות הצבא הסדירים, אלא גם את גייסות הצבא, כלומר לפעול גם בחזית. יש לזכור כי אנשים אלו הרגו מכורח סמכותם שלהם, שכן כל התערבות מצד בתי דין צבאיים לא באה בחשבון. על-פי צווים מיוחדים היו החיילים שהרכיבו חיילות אלו וכן החיילים ביחידות הוורמאכט פטורים מכל אחריות למעשיהם נגד האוכלוסייה האזרחית. לפיכך, בהתאם להשקפת הנאצים, ניתן תוקף חוקי למעשי רצח אזרחים והשמדתם. היה זה, בלי ספק, גורם מכריע בהכנתם הנפשית של הרוצחים, שכן הוא העמיד אותם מעל לחוק הבין-לאומי ומעל לכל מוסר אנושי בסיסי.

השמדת היהודים הוצאה אל הפועל כרכיב במלחמה נגד ברית המועצות - אחת ממשימות האיינזצגרופן. עקב כך, מסתיו 1941 פשטו מעשי ההשמדה בכל רחבי אירופה, ובמסגרת ועידת ואנזה שהתקיימה בינואר 1942 עובדה תכנית "הפתרון הסופי", שעניינה השמדה המונית, לפרטי פרטיה.

על בסיס מסמכים ועובדות הידועות עתה ניתן לקבוע בבטחה כי טבח יאסי ביוני 1941 היה הראשון בסדרת מעשי טבח שנבעו מפרוץ המלחמה נגד ברית המועצות. השתתפו בו האיינזצגרופן, יחידה של ארגון טוט (לעתים אף לבשו חברי האיינזצגרופן את מדי ארגון טוט למטרה זו) וכן יחידות אחדות בצבא ובמשטרה הרומנית. במובן מסוים היה הטבח ניסוי ראשוני בשימוש בשיטות השמדה נגד האוכלוסייה היהודית, שישמשו מאוחר יותר את פלוגות האיינזצגרופן ויחידות מסוימות בצבא הרומני בבסרביה, בטרנסניסטריה ובאודסה. כלומר, היה זה פרלוד, מעין חזרה גנרלית שנערכה בסביבה נוחה, כזו שבה ניתן לבחון את אמצעי הרצח השונים, החל במכונות ירייה, אש מרובים אוטומטיים והכאה, וכלה בחנק המוני ובקבירת פצועים בעודם בחיים, ואף לשכללם.

כיוון שהטבח התרחש במדינה שטענה לעצמאותה – טענה ששב והשמיע משטר אנטוונסקו – היה חשוב להכינו בדרכים חמקמקות, דבר שלא היה חיוני עוד בטריטוריה הסובייטית.

מלכתחילה נעשה ניסיון הסוואה, בהקפדה ובדיוק יותר מבמקרים דומים אחרים, כך שבאמצעות מסמכים בני-אימות לא היה אפשר לזהות מי הורה על מעשי ההרג ומי ארגן אותם.

על בסיס מסמכים קיימים שנכתבו בזמן האירוע ומיד לאחריו, קשה לקבוע במדויק מי נתן את הפקודה הראשונה, כיצד הועברה פקודה זו, ואיזה דרג צבאי או משטרתי השתתף בה. אולם כל זה אינו משנה – ואף לעולם לא יוכל לשנות – את מה שנותר בזיכרונם של העדים. הדבר שעליו מעידים כל המסמכים הוא כי טבח יאסי אורגן והוצא אל הפועל באמצעות יזמה משותפת של פלוגות האינזצגרופן הגרמניות ויחידות צבא ומשטרה רומניות, ובשיתוף פעולה עם גנרלים בכירים אחדים. שיתוף פעולה ברור זה הוא העדות החשובה ביותר לכך שמשטר אנטוונסקו נטל חלק פעיל בביצוע הטבח ביאסי על כל מוראותיו; דהיינו, זה היה התרגיל המקדים שבישר את רצח העם העתידי, מעין ניסוי בדרכי מימוש הרצח. כמו כן הוא מעיד בבירור על אחריותו של המשטר הרודני של אנטוונסקו לרצח העם שנעשה באוכלוסייה היהודית ברומניה ועל קשריו ההדוקים עם הנאצים בהוצאתו אל הפועל.

אם אכן לא ידע אנטוונסקו על המתרחש ביאסי – כפי שטען במהלך משפטו – פירושו של דבר כי אף שהיה ראש המדינה והצבא והמפקד העליון בחזית, לא הייתה בידיו כל סמכות על המדינה, על הצבא או על המבצעים הצבאיים – מצב מופרך מיסודו. הוא היה אחראי להכפפת הצבא הרומני לצבא הגרמני לכל מטרה ותכלית – בכלל זה השמדת האוכלוסייה האזרחית – שכן בלא אישורו (שהרי ככלות הכול שימש אנטוונסקו ראש הצבא) לא היה הדבר אפשרי. "התרת הטבח" – דבר בלתי ייאמן כשלעצמו – פירושה שאנטוונסקו קיבל את העובדה שהאינזצגרופן והצבא הגרמני השתלטו על רומניה וכי יכלו לרצוח את אזרחיה ולכפות את "הסדר הנאצי".

אם מאמינים כי גישה בלתי מתקבלת על הדעת מעין זו אכן התקיימה במסגרת הצבא פירוש הדבר הוא שיש אף לקבל את העובדה כי היה חייב להתגלע גם אי-ציות בדרגים הנמוכים יותר לפקודות מגבוה, שכן הקצינים הבכירים והחיילים המשתתפים לא גונו בשום צורה ואופן. המחילה דה פקטו שבה זכו על הפשעים שבוצעו היא במהותה החלה של העיקרון הנאצי שהוזכר קודם לכן – היותם מעל לחוק ומעל לחוקי המוסר האנושי – שפטרה אותם מכל אחריות למעשיהם הברבריים. לפיכך יהיה זה אך הוגן לומר כי הטבח ביאסי מעיד בבירור על טבעו הפשיסטי והגזעני של הממשל הרודני של אנטוונסקו, אף כי בשעתו לא נכללה בו כל מפלגה פשיסטית מוצהרת; כי לא הייתה זו דיקטטורה צבאית גרידא, כפי שמתיימרים לטעון המסנגרים עליה, אלא דיקטטורה שהשתתה על אידאולוגיה בסגנון נאצי. על מעורבותו הפעילה בהשמדת יהודים למן השלבים הראשונים שיבח היטלר את הרודן מבוקרשט במהלך שיחה עם גבלס באוגוסט 1941, באומרו כי "אדם כמו אנטוונסקו השתמש במהלכים רדיקליים בהרבה משנקטנו אנו עד כה".

מדוע התרחש הטבח הגדול הראשון דווקא ביאסי? פרט ליסוד המקריות, דומה שהעיר יאסי התאימה עצמה לאפשרות מעין זו, בשל המנטליות שרווחה בקרב פלח מסוים באוכלוסייתה, ומשום שמבחינה דמוגרפית הייתה לה חשיבות אסטרטגית. למרות זאת, גם חודשים מספר לפני שהתרחש הטבח לא היה איש יכול לצפות מעשה מפלצתי מעין זה.

על-פי הסטטיסטיקות הקיימות, הייתה כמעט מחצית מאוכלוסיית העיר - יהודית. בשלהי יוני 1940, בעקבות האולטימטום הסובייטי בנוגע לבוקוביה הצפונית ולבסרביה, הפכה יאסי לעיר ספר הגובלת בברית המועצות, וביוני 1941 הפכה לעיר חזית, המרוחקת רק 16-18 קילומטרים מקו הקרבות. העובדה הזאת הפכה אותה למקום הולם להחלת טקטיקת הסחה שעל-פיה הוצגו היהודים, שהיוו חלק נכבד מאוכלוסיית העיר, כסוכני אויב, כסוכני הבולשביזם; במילים אחרות, היהודים הוצגו כאנטי-רומנים. טבח מתוכנן בשטחה של מדינה המכריזה על עצמה כעל אומה עצמאית, זקוק לאמתלה; וזו הייתה האמתלה שנמצאה.

יאסי הייתה עיר שבה חיו יהודים, רומנים ונוצרים אורתודוקסים בכפיפה אחת ובשלום לאורך זמן. בעיר התפתח פולקלור ססגוני ותוסס, שכלל מסורת תאטרלית יהודית רוויה בפולקלור זה. כמו כן, שימשה העיר מרכז תרבותי שבו פעלו אינטלקטואלים ידועים רבים ואלה יצאו בעוז נגד האנטישמיות והגזענות, והגנו בהתמדה על רעיון הדו-קיום של הקהילות השונות. עם זאת, זה זמן הייתה יאסי מקום שבו הופיעו בגלוי כמה מראשי הפוליטיקאים ואישי הציבור האנטישמים ברומניה. עמם נמנו א"ק קוזה, אחד האנטישמים הידועים לשמצה במדינה, וקורנליו קודריאנו, מנהיג לגיונות "משמר הברזל" הפשיסטיים.

בתנאים שבהם מצאה עצמה המדינה בהשפעת גרמניה הנאצית, הוחרפה האנטישמיות הסמויה בקרב פלג מסוים מאוכלוסיית העיר והפכה אלימה יותר. מארגני הטבח ידעו כי יוכלו לתמרן בבטחה את פלח האוכלוסייה הזה ולהסתמך על פרץ פנטיות ושנאה בקרב קבוצות מוסתות מסוימות. עד לנקודה מסוימת הם אכן הצליחו, ומשכו לגיונרים רבים ואלמנטים מוסתים, ובד בבד ניצלו את היתרון הגלום באדישות הדוממת של רוב האוכלוסייה.

האם נקשר פרוץ הטבח לקשיים-לכאורה שעמם נאלצה להתמודד מתקפת החיילות הגרמנים והרומנים בימים הראשונים למלחמה, או שמא תוכנן מראש? מלימוד המסמכים הקיימים לא ניתן אלא להעלות השערות לגבי הסוגיה הזאת. קארפ, לדוגמה, מזכיר בין "הסיבות שהביאו לכך שהגורל המקאברי בחר בעיר או באזור יאסי" את העובדה כי הפעולות הצבאיות בקטע הרומני של החזית אכזבו את הפיקוד הבכיר של שני הצבאות במהלך השבוע הראשון למלחמה, וכי האוכלוסייה המקומית הפגינה מורת רוח מהתקפות האוויר הסובייטיות. מניעים אלו הזכרו גם בתצהיר שהגיש אחד מראשי שירותי המודיעין הרומניים המיוחדים באותה עת.

אולם הייתה קבוצה של אנשי לגיון שכבר הייתה מוכנה ומזומנה להוציא אל הפועל פעולות הסחה אנטישמיות של יחידות המודיעין הרומני. הם קיבלו מסמכים בנוגע לפיזור האוכלוסייה

היהודית-מולדבית ב-18 ביוני, כאשר הגיעו יחידות אלה מבוקרשט ליאסי. העובדה הזאת מצביעה בבירור על תכנונם של מעשי ההריגה.

עדות נוספת לתכנון מראש היא העובדה שההכנות לטבח החלו מיד עם פרוץ פעולות האיבה, בטרם החלו להסתמן קשיים כלשהם. רכילות אנטישמית החלה להיות מופצת ב-24 ביוני, ואיומים מצד השלטונות על הקהילה היהודית נשמעו ב-26 ביוני. בתחילת אותו שבוע פשטה שמועה בקרב האוכלוסייה הרומנית כי דבר מה עומד להתרחש. כך יכלו אנשים בעלי רצון טוב להתריע על הסכנה בפני כמה משפחות יהודיות ולייעץ להן להסתתר או לעזוב את העיר, מעשה שהיה בעצם מורכב מאוד, אם לא בלתי אפשרי.

ההכנות לטבח והוצאתו אל הפועל

ניתן לקבוע כי הטבח הוכן, הן מבחינה פוליטית והן מבחינה מוסרית, בידי שלטון אנטונוסקו. זה היה משטרו הרודני של אנטונוסקו ולא מדינת הלגיון: שבועיים לאחר שנפרד מן הלגיונרים שב הגנרל אנטונוסקו ואישר את מחויבותו להמשך צעדי המדיניות הקסנופובית הקודמים ולהרחבתם. לדוגמה, בישיבת קבינט שנערכה ב-7 בפברואר 1941 הוא הכריז כי ימשיך, בראש ובראשונה, לבודד את היהודים בגטאותיהם, ולאחר מכן, כשישוב לשרור עתות שלווה, כלומר ברגע שיתבסס סדר העולם הנאצי, "הם יישלחו אל מעבר לגבול, לאזורים שבהם יצטרכו להישאר. אולם זו בעיה שאינה יכולה להיפתר על-ידי העם הרומני לבדו, ודורשת פתרון בקנה מידה יבשתי ובין-יבשתי".

זו הייתה הסכמה מלאה עם קווי המדיניות ועם ה"פתרונות" הנאציים באופן שאינו משתמע לשתי פנים. אף שהיו אזרחי רומניה, ההתייחסות אל היהודים הייתה כאילו היו חסרי נתינות, ואף כאל יסודות בלתי רצויים שגורלם – גירוש והשמדה – הוכרע בלי כל נקיפות מצפון. זו הייתה בדיוק גישת הנאצים: אנטונוסקו ברומניה - ממש כמו היטלר בגרמניה - ראה ביהודים גורם סכנה ראשון במעלה במדינה. לכן היה יכול לחזור ולהצהיר בכינוס מועצת המיניסטרים ב-8 באפריל 1941 כי יש להקצין את השנאה ליהודים, "האויבים הפוליטיים". ב-17 ביוני הכריז סגן ראש הממשלה, מיהאי אנטונוסקו, כי מלחמה עתידה לפרוץ בזמן הקרוב, ותמך בנקיטת מדיניות של "סילוק אלים ומוחלט של גורמים זרים" בבסרביה ובבוקובינה, מדיניות של טיהור גזעי. ב-25 ביוני ניתנה הפקודה לסלק את היהודים מן האזורים הכפריים של מולדביה וכן מבסרביה ובבוקובינה. לבסוף, ב-19 ביוני החליט הדיקטטור כי שר הפנים יזהה "את כל היהודים, את כל הסוכנים הקומוניסטים או תומכי הקומוניזם" וכי "יתכונן לטפל בהם בהתאם להוראותיי משתגיע השעה היעודה".

הכנה פוליטית מעין זו חלה כמובן גם על הצבא, וזאת בדמות פקודות מחמירות. דוגמה לכך הוא הצו שמספרו 194-293 מאת ראש המטה הכללי, שאומץ שוב בצו החוזר של הרמטכ"ל ב-30 ביוני 1941, ובו הודגש כי "האוכלוסייה היהודית השתתפה בפעולה זו" של תמיכה

בסוכני אויב בפעולות החבלה והריגול שלהם ובמעשי המתקפה שלהם נגד הצבא. הכרזה משוללת כל יסוד זו הייתה תוצר של אידאולוגיה נאצית מיסודה.

בהתאם לרוח ההנחיות הללו עברו יחידים מהכנתה של פעולת ההסחה להוצאתה אל הפועל – המהלך הראשון בפשע הקולקטיבי. רצף המאורעות הרצחניים שהתרחשו ביאסי במהלך השבוע הראשון למלחמה, מ-22 ביוני ועד 29 ביוני, היה כדלקמן:
ב-24 ביוני 1941, לאחר מתקפת אוויר סובייטית מתונה על העיר, נפוצו שמועות על קנוניה של היהודים שכביכול סייעו לבחור את מטרות ההפצצה (שבכל מקרה היו חסרות כל חשיבות צבאית).

לאחר ההתקפה האווירית השנייה ב-26 ביוני, שגרמה להרס והפילה חללים, גברה ההיסטריה האנטישמית, והיא אף ניזונה מהודעה רשמית שנשלחה מדיביזיית חיל הרגלים ה-14 שהייתה מוצבת בעיר, ולשונה: "באמצעות תעמולה מבקשים אויבנו להפחיד אותנו ולזרוע בקרבנו בהלה", הודעה שהסתיימה באיום ישיר: "המסייעים לאויב דינם יהיה עונש מוות ואנו נאתרם". לשון המשטר הרודני כוונה לכל האוכלוסייה היהודית בעיר. הדבר מאושר במברק שנשלח משר הפנים ונחתם בידי גנרל סטאברסקו, מפקד דיביזיית הרגלים ה-14, המציין כי לטייסים הרוסים "היו שותפים בקרב החשודים היהודים-קומוניסטים ביאסי". באותו יום נהרגו האזרחים היהודים הראשונים.

ב-27 ביוני, בסטנצה רזנובנאו, הסמוכה ליאסי, נרצחו 311 יהודים מסקולני, עיר השוכנת על גדת נהר הפרוט שהייתה באותה עת בקו הקדמי.

באותו יום האשים הקצין הממונה, ראש המשטרה בעיר, מטעם גנרל הבריגדה, את האוכלוסייה היהודית בקשרים עם סוכנים סובייטים והזהיר את מנהיגי הקהילה היהודית כי על כל חייל רומני או גרמני שייהרג ימצאו את מותם מאה יהודים.

בלילה שבין 27 ל-28 ביוני פשטו מעשי הרצח ביהודים, וב-28 ביוני החלו המעצרים, מעשי הביזה ומעשי האלימות בפרברים.

בלילה שבין 28 ל-29 ביוני תוכננה במרכז העיר מזימה נרחבת, ובה נורו כדורי סרק על כמה פלוגות רומניות או גרמניות כדי ליצור את הרושם של התקפת מחבלים שנגרמה בעידוד היהודים.

ב-29 ביוני החל הטבח עם מעצרים של מספר רב של יהודים. אלו הובאו למטה המשטרה ונורו ברחובות או בחצר מטה המשטרה. בצהרי היום נאספו בחצר כ-5,000-6,000 איש. בסביבות השעה שלוש בצהריים החלו אנשים לירות מבניין מטה המשטרה ומן הבניינים הסמוכים במכונות ירייה וברובים אוטומטיים אל עבר קבוצות האנשים שכונסו במקום. יריות נורו גם ברחובות הסמוכים למטה המשטרה שבין שתי הכיכרות הראשיות בעיר.

בליל 29 ביוני ועם עלות השחר של 30 ביוני נלקחו המוני העצורים מחצר המשטרה ברכבות, ורבים נחנקו בתוכן. בכל קרון נדחסו יותר מ-120 איש, אף כי לקרונות המטען הייתה קיבולת

מרבית של 30 איש, והקרונות נאטמו לחלוטין. הרכבת הראשונה, שבה נדחסו 2,463 איש ב-30 קרונות מטען, הגיעה לקלרסי ב-6 ביולי. רק 1,011 איש עדיין היו בין החיים. הרכבת השנייה, שבה נדחסו 2,000 איש ב-18 קרונות מטען, התגלגלה שמונה שעות בעצירות ובנסיעה בלב הארץ, במזג אוויר לוהט להחריד, בטרם עצרה בפודול אילזאיי, מרחק 20 קילומטרים מיאסי, שם הוצאו מן הקרונות 1,194 גוויות. דעתם של רבים מן הקרבנות בשתי רכבות אלו נטרפה עליהם, כמה מהם אף ניסו להרוג את שכניהם לקרון, ואחרים מצאו את מותם כשהם עומדים או נופלים, ותוך כדי כך חונקים את האנשים שמתחתיהם שהיו עדיין בין החיים, אך היו שרויים בעילפון חושים גמור כתוצאה מחנק. גם כיום קשה לקבוע מה היה מספרם המדויק של המתים, שכן מספר האנשים שנורו בעיר בלילה שבין 28 ל-29 ביוני אינו ידוע. המספר הוסתר כדי שיעלה בקנה אחד עם הנתונים שהוציא נשיא מועצת המיניסטרים בהודעה הרשמית לעיתונות. כתב האישום נגד אלו שהשתתפו בטבח קבע מספר של 8,000 הרוגים בלבד; אחד מראשי המודיעין הרומני לשעבר בעיר מסר על 20,000 קרבנות בתצהיר שהגיש; מחקר שנערך לאחרונה נוקב את מספר ההרוגים ב-13,266. לאחר הטבח, מ-6 באוגוסט 1941, אולצו יהודי יאסי ששרדו לעבור הרחק אל מעבר לגבולות העיר, ולזנוח את דירותיהם על כל תכולתן. כמו כן אולצו לענוד טלאי צהוב.

האחריות לטבח

כאמור לעיל, מעט המסמכים והדוחות הרשמיים שנשמרו, בייחוד אלו של רשויות הצבא והמשטרה, נכתבו בצורה שכוונתה הייתה לא לאפשר לעולם לדעת בסמכותו של מי ניתנה ההוראה לטבח ובחסות מי בוצע, מי נטל את היזמה ומי הוציאה מן הכוח אל הפועל. הכוונה הייתה להטיל את מלוא האחריות על הצבא הגרמני ועל כמה מחברי לגיון "משמר הברזל", כאילו יכלו הם לפעול באופן אוטונומי או שהיו בקשר ישיר עם הפיקוד הגרמני הבכיר. הכוונה הייתה גם להעמיד פנים שיהודים השתתפו במה שכינה אחד הדוחות בלשון נקייה "הצרות ביאסי", אף שהדוחות אינם מזכירים ולו את שמו של אזרח יהודי אחד שהיה חמוש או שירה ירייה, ואף לא יהודי אחד שנמצא בחזקתו משדר רדיו. כמו כן, נעשה מאמץ להימנע מעירוב כל דרג גבוה מן הממשל, מן הצבא או מן המשטרה הרומנית.

מניתוח ביקורתי של המסמכים שנשמרו ומהתאמתם להצהרות שנגבו מפי כמה מן האנשים שהשתתפו בארגון הטבח, עולות כמה מסקנות מוצקות. החשובה בהן היא האמתלה לטבח - אחזקת נשק בידי יהודים וירי על חיילים. האמתלה הזאת הוכחה כפרי דמיון צרוף, והומצאה במכוון כטקטיקת הסחה. כך הדגיש הגנרל מנכ"ל המשטרה, עמנואל ליאוביאנו, בדוח ששלח לאנטוונסקו:

...לא מצאנו כל כלי נשק ולא גילינו כל לוחמים זרים... לא היה ולו פצוע אחד בקרב היחידות הרומניות שנורו, ולא נמצאו כל עקבות כדורים בקירות הבתים, ואף לא נמצא ולו חלון שבור אחד... גם בקרב הגרמנים לא היו כל הרוגים או פצועים. המתקפה הייתה, אם כן, זיוף שבוצע בסיוע עזרי בימה [כדורי סרק שנורו מכלי נשק מדומים שנמצאו בזירה] ופצצות דמה שחיקו את הרעשים האופייניים לכלי נשק אוטומטיים.

המסקנה השנייה היא שיחידות צבא ומשטרה רומניות שהיו מוצבות ביאסי השתתפו בטבח לצד יחידות של הגסטאפו. אותו גנרל ליאוביאנו הכריז ש"הייתה זו משטרת העיר יאסי והגדוד המוצב בעיר, בהנהגת הקצינים המפקדים, שבמהלך שבוע הטבח לקחו את האוכלוסייה היהודית מבתיהם והביאו אותם למטה המשטרה". לאחר מכן צוין כי "חברי הלגיון ששיתפו פעולה עם המשטרה ועם היחידות בעיר אף הם היו מעורבים".

מפקד בריגדת חיל הרגלים ה-14 סייע בהכנת הטבח על-ידי פרסום קומוניקט בעיתונות המקומית שבו הצביע על נוכחות האויב בעיר וציין את לכידתו הקרובה. היה זה הוא שחזר שוב, במברק שנשלח למשרד הפנים, על העלילות שעניין מעורבות היהודים בחיל האוויר ובטרורזם הסובייטי, ועל הנפגעים בקרב החיילים הגרמנים, כל זאת בלי לוודא קודם לכן את אמיתות ההאשמות שהועברו אליו ובלי לבסס את זהות המעורבים בפרשה. גנרל סטאברסקו פעל על בסיס האשמתם הקולקטיבית של יהודי יאסי, אף שאיש לא היה יכול לאמת ולו מעשה נפשע אחד מצד יהודי כלשהו. על סמך אותו עיקרון נאצי של אשמה יהודית, הוא הורה לסלק את קרבנות מבצע האיסוף בתנאים שגזרו עליהם מוות בחנק. יחידות וקצינים דיביזיית חיל הרגלים נטלו חלק פעיל במעצרים, בעינויים ובירי למוות בקרבנות, ולא היה מי שיעצור בעדם.

המסקנה השלישית נוגעת למעורבותם של יחידות המודיעין הרומני והמטה הכללי של הדיביזיה השנייה בהכנת הטבח ובארגונו. המודיעין תיאר את צעדי ההסחה, את המעצרים ואת מעשי ההרג שבהם השתתפו אנשי הלגיון ופיקח עליהם, מעשים שהיו מעין מבוא ואת מבשר לטבח. למרות הכרזותיו המנוגדות, הסתמך שלטון אנטונוסקו על הלגיונרים שהיו נאמנים לו ומוכנים לתמוך במעשיו.

יש לשוב ולציין כי מבצע בסדר גודל כזה, שהתרחש סמוך לחזית ובו הייתה מעורבת הדיביזיה השנייה של המטה הכללי - יחידת המודיעין הנגדית של הצבא - לא היה יכול להתקיים ולצאת אל הפועל בלא אישור המנהיג העליון; כמו כן, לא היה המנהיג יכול שלא ליידע את הפיקוד העליון של הצבא שבחזית. לכך יש להוסיף כי אנטונוסקו נטל על עצמו אחריות מלאה לטבח, העניק לו תוקף חוקי בדמות צו שהוציא לפני מעשה וכן בהנחיה שהנפיק בליל 30 ביוני, שהעביר ראש המטה הכללי, הגנרל ג' יוניצ'ו, ובה נקבע כי "...כל הקומוניסטים היהודים ביאסי ואלו שבבתיהם נמצאו דגלים אדומים או כלי נשק יוצאו להורג

עוד באותו לילה". ההודעה שהוציא ב-1 ביולי בנוגע להוצאתם להורג של 500 יהודים ביאסי וכן הודעתו מ-2 ביולי, נכתבו בנימה דומה, ולא הייתה בהן כל נימה דו-משמעית. הצו שהוציא הגנרל אנטונסקו ב-5 ביולי 1941, שביקש לטשטש את עמדתו באמירה כי מעשי ההרג העמידו את "הצבא ואת הרשויות באור שלילי ביותר" המונע כל פעולה אינדיבידואלית נגד יהודים, ותבע עונש לכל מי שלא יציית לו, היה אחד מצעדי הטיחוח. אך הוא גרם לתוצאה בלתי רצויה לכותבו בשל העיקרון שעמד בבסיסו: פעולות אינדיבידואליות אסורות שכן "רק לממשלה שמורה הזכות לנקוט את הצעדים הנדרשים" כדי לפטור את המדינה מעונשם של היהודים, אותו מטרד שדבק באומה הרומנית. זאת ועוד, הצו מעולם לא פורסם, והאנשים שהיו מעורבים בטבח מעולם לא נשפטו ואף לא באו על עונשם. באשר להשפעתו, לא צריך אלא להתבונן בשרשרת מעשי ההרג בבסרביה, בטרנסניסטריה ובאודסה כמה חודשים לאחר מכן.

הגנרל אנטונסקו אישר את הטבח ופטר מכל אחריות לפשעים שבוצעו לא רק את יחידות הצבא הרומניות אלא אף את היחידות הגרמניות. במכתב לנשיא המפלגה הליברלית, סיי"ס ברטיאנו מ-23 באוקטובר 1942, ציין: "הצבא הגרמני לא ביצע בשטחנו כל מעשה שיש עמו קלון, הוא מילא את חלקו, התנהג לאוכלוסייה האזרחית כראוי, לא הרג ילדים, כפי שעשו הקוזאקים, לא פגע בשום משק בית או במחסן, ואף לא חילל כל אישה ולא זרע הרס במסילות הרכבת. צבא זה לחם הפעם למעננו ויד ביד עמנו".

כיוון שאנו עוסקים כאן באחריות למעשים ברבריים שביצעו יחידים, בלתי מזוהים ברובם, יהיה בלתי הוגן לא להזכיר את אותם אנשים, ולו מעטים, שניסו להפחית את רוע הגזרה ולהקטין את מספר הקרבנות. מסמכים משפטיים מזכירים את עו"ד סרן במיל' ריכרד פיליפסקו ואת עו"ד פטרו סרבן, שהתנגדו לטבח 5,000-6,000 היהודים בחצר הלגיון ביאסי. הם אף זכו לתמיכתו של סגן אלוף אלכסנדרו מנולה. כמו כן יש לציין את נשיאת הצלב האדום בעיר רומאן, ויוריקה אגריצ'י, שחילקה מים לסובלים מהתייבשות שהיו כלואים ברכבות המוות שחנו במקום.

התגובות הפוליטיות לטבח ביאסי היו מעטות ולא נשמעו בפומבי. החשובה שבהן, תגובתו של יוליו מאניו, ראש מפלגת האיכרים הלאומית, הובעה במכתב שנשלח ב-18 ביולי 1941 ליון אנטונסקו:

שמועות עיקשות מתמיד מדברות על מעשי טבח באוכלוסיית המיעוטים במולדביה, ובייחוד ביהודים. שמועות אלו לא הוכחו ואנו מקווים כי אין בהן ממש. יש להעניש ללא דיחוי ובחומרה על כל מעשה של מרידה או של בגידה במדינה. אנו מקדמים בברכה צעדים למניעת הישנותם של מעשים נפשעים מעין אלו.

המכתב הזה פוטר עובדה שהוכרה רשמית, בדבר הוצאתם להורג של 500 מיהודי יאסי, כ"שמועות", ולא זו בלבד אלא אף כשמועות בלתי מוכחות. אם הריגתם של 101 יהודים בידי הלגינרים בבוקרשט בינואר 1941 התקבלה כפוגרום, האם לא היה רצח 500 יהודי יאסי אף הוא פוגרום? אולם נימתו המרומזת של הטקסט, שנכתב כשלושה שבועות לאחר הטבח, מאכזבת על אחת כמה וכמה כיוון שמנהיג מפלגת האיכרים הלאומית לא חקר ובדק את ממדיהם של מעשי הרצח, ותוך שימוש בשפתו המגושמת של המשטר קיבל את ההנחה כי "500 האנשים שנהרגו היו בבחינת מורדים או כאלו שביצעו מעשי בגידה במדינה, אף שמשטר אנטונוסקו מעולם לא הצליח להוכיח את מעורבותו של איש מיהודי יאסי בכל מתקפה שהיא על ביטחון המדינה.

לא הייתה כל סיבה שבגללה לא היה יכול מאניו לגנות את הטבח בפה מלא, כפי שעשה זאת בנוגע לשאלות הרות גורל אחרות שמולן ניצבה רומניה באותה עת, כגון הברית עם גרמניה הנאצית, המלחמה נגד ברית המועצות מעבר לנהר הדנייסטר והאיום על עתידה הפוליטי של המדינה. כמו כן, האשראי המצטבר שניתן לאנטונוסקו על הצעדים שננקטו למניעת פשעים מעין אלו אינו מוצדק בהתחשב בכך שמעשים ברבריים דומים הוסיפו להתבצע על אדמת בסרביה. כפי שצוין קודם לכן, תגובה מעין זו מגלה כי גם הפוליטיקאים הדמוקרטיים באותה עת קיבלו את עובדת קיומה של האנטישמיות, והם דחו אך ורק את מה שכינו "מעשי הפרזה".

התגובה השנייה, שתועדה אף היא בטקסט שלא פורסם מעולם, הייתה של הדיפלומט האמריקני פרנקלין מוט גינותר, שיצא בשליחות לבוקרשט ושלה ב-19 באוגוסט 1941 דוח למחלקת המדינה האמריקנית בזו הלשון:

קשה להעריך את תגובת העם הרומני למעשי הפרזה שבוצעו לאחרונה נגד היהודים. עד כה התעקשו הרומנים להיחשב לעם סובלני, אף כי איני מטיל ספק באפשרות שרובם קיבלו את הידיעות על הטבח ועל שאר הזוועות בתחושה עמומה של סיפוק מהולה בתחושה עזה של הפתעה, הלא ואי-אמון. דיווחתי כבר [במברק מס' 716/1, מאוגוסט (ללא ציון יום) 1941, 9:00 בבוקר] על התרשמתי כי ממשל אנטונוסקו "סבל" מכך שלא היה יכול לעצור את מעשי הזוועה העקובים מדם שבוצעו נגד היהודים. מכל מקום, הוא עצמו נתן את ההוראה הראשונה לכך... ידוע לך מדוחות קודמים כי מנהיג מפלגת האיכרים הלאומית, מאניו, ועמיתיו, כמה פקידים בכירים ממשרד החוץ, הנסיך ברבו סטירבי וכמה דמויות מפתח אחרות, גינו בגלוי את מעשי האלימות הקיצוניים ואת הצעדים החמורים שננקטו נגד האוכלוסייה היהודית במדינה. כאשר הזכרתי את הדבר באוזני הארכיבישוף האורתודוקסי של טרנסילבניה מברשוב (אגב, גם הוא וגם מ' מיכאי פופויצ'י תומכים במדינה גדולה חדשה ליהודים, במקום כלשהו באפריקה, שבה יוכלו לזכות בחינוך מחדש, וכך יוכלו בני הדור השני

או השלישי להיות מוכנים לשוב לאירופה), הוא אמר כי היה המום מן הטבח ומן הברוטליות כלפי היהודים... בתזכיר ששלח אליי לאחרונה מר מאניו צוין כי הגרמנים מעודדים מעשי תסיסה אנטישמיים כדי להסיח את דעת הקהל מתכניתם להשתלט על הכלכלה ברומניה. הוא מאמין כי הם ארגנו את טבח היהודים וכי הם מייחסים לרומנים את האחריות לטבח.

ניתן להסיק כי הדוח מתייחס ישירות לטבח יאסי, אף כי אינו מזוהה כך. בנקודה מסוימת כותב הדיפלומט האמריקני: "...אולם איני יכול אלא לחשוב שהמדינה כולה מסכימה מרצונה לטבח ולצעדים הברוטליים הננקטים בדרך למציאת פתרון לבעיה היהודית". קשה להבין מדוע לא ציין את שם העיר שבה התרחש הטבח גדול הממדים הראשון מאז כניסת רומניה למלחמה, או מדוע לא טרח להשיג או להעביר מידע נוסף על הזוועות. חברי הסגל הדיפלומטי האמריקני היו יכולים ללמוד מכך, כמעט ממקור ראשון, על האכזריות ועל הברבריות הפשיסטית. כך גם היה יכול הציבור להבין טוב יותר כי הברבריות הנאצית אינה יודעת גבולות, ואפשר שהדבר היה מביא להתערבות מהירה ויעילה יותר שהייתה מצילה קרבנות רבים.

הדוח מבהיר את גבולות הדמוקרטיה בקרב הפוליטיקאים הרומנים הלא-פשיסטים ביחס לקווי המדיניות הגזעניים של ממשל אנטונוסקו. אמנם הם מגנים את טבח היהודים, אולם כמה מן הפוליטיקאים ואחדים מחברי ההיררכיה מכריזים על תמיכתם בהעברת יהודים לאפריקה לשם חינוך מחדש בטרם יורשו לשוב לאירופה. כמו כן מובהר כי מאניו הסכים לתפיסת השלטונות שלפיה האחריות לזוועות מוטלת על כתפי הגרמנים, למרות ריבוי העובדות שעמדו לרשותו. הטקסט מעניין גם משום שהוא מראה כי אנטונוסקו "נתן את ההוראה הראשונה לכך", כלומר את ההוראה להוציא להורג יהודים מבלי להוכיח את אשמתם.

הערה אישית

ברצוני להודות כי מששבתי ליאסי, לאחר שהייתי בגיהינום בחצר המשטרה וברכבת המוות של פודול אילואיי וחזרתי ממנו, חשתי זעם עז ואימה על ששום פוליטיקאי במדינה, שום קול רשמי מארצות הברית, לא מחה נגד הטבח. כנער צעיר לא יכולתי להבין מדוע מחווה פשוטה יחסית כמו ניסיון להציל חיי אנשים והאמצעים להשיגה נעשו בשלב כה מאוחר, לאחר שכה רבים כבר מצאו את מותם.

ובנימה סובייקטיבית נוספת, ברצוני לכבד את זכר האינטואיציה ההיסטורית של אמי. הייתה לה תחושת בטן מוקדמת כי הטבח ביאסי יזכה לגורל מוזר – כי יפול לתהום הנשייה. אמי, שהייתה אישה ענייה שלא זכתה לחינוך רשמי, שבה והכריזה כי עם חלוף השנים יכחישו השלטונות הרומניים ומשטרו של אנטונוסקו כל מעורבות בארגון הטבח ובביצועו. בתחילה

סירבה להאמין כי האמת תנצח וכי הפושעים יענשו. ואולם הם באו על עונשם ב-1948 לאחר שנים ארוכות של חקירות, ולראשונה בתולדות רומניה הוצאו הגזענות והאנטישמיות אל מחוץ לחוק בידי משטר פוליטי שהתרחק מדמוקרטיה. זה היה בהחלט פרדוקס פוליטי, אולם הוא בלם לזמן מה צורות גלויות ומסוכנות של אנטישמיות. אך אמי מעולם לא זנחה את חרדתה, חרדה שאט-אט זכתה לאישוש: זמן מה לאחר מכן החיה אותו משטר עמדות אנטישמיות בדרכים בלתי רשמיות אך משחיתות לא פחות, ועתה, לאחר המעבר לדמוקרטיה, התפרצו שוב אותן גישות בתחומים מסוימים של העיתונות, בקרב פלח מסוים בחברה האזרחית, אף כי עתה זה היה פלח קטן יותר מבעבר.

אני שב ושואל את עצמי למה התכוונה אמי. עתה אני משוכנע כי צפתה את סכנת הכחשתם של רצח העם וההשמדה, את הסכנה שבשכחת הפשעים וקרבנותיהם, שכחתה של היסטוריה רצופת קסנופוביה ושנאה. היא לא יכלה לצפות את הסיבות הרבות לכך שאנשים ירצו להכחיש זאת, אך היא צדקה; נראה שניחנה בחוש היסטורי מחודד. בין הסיבות לרצונם של אנשים לשכוח קיים הרצון לשכתב את ההיסטוריה באמצעות העלמת ראיות עקובות מדם למאורעות מסוימים ובנוגע לאנשים מסוימים דוגמת אנטונוסקו. לרוע המזל, חלקים בחברה הרומנית, וגם בקרב המעמדות המשכילים בה, מסרבים להבין ואינם מוכנים ליטול את האחריות לעובדה כי השמדת היהודים לא הייתה אך ורק טרגדיה שלהם, אלא גם טרגדיה של הגזע האנושי כולו, כי טבח יאסי היה טרגדיה לחברה הרומנית כולה, טרגדיה שהעידה בבירור על איכותו השברירית של החוש ההומניטרי האנושי. הוא מסביר, בין השאר, מדוע בניסיון לטהר את שמו של אנטונוסקו תומכים לא רק קסנופובים, צאצאיהם של אלו שפיארו את מלחמתו העקובה מדם, אלא גם מי שהם נעדרי כל חוש היסטורי, שאינם מבינים את התפקיד הנורא והבלתי פטריוטי שמילא.

מקור: בשביל הזיכרון, 38,2000, ע"מ 12-22.